

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 37.014.23:37.014.5

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.5/01>

Добрянська Н.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті визначено стан державної освітньої політики України, яка виступає складовим елементом державної політики та головним засобом забезпечення основоположних прав та свобод людини, посилення соціально-економічного та науково-технічного суспільного розвитку, а також покращення культурно-просвітницького рівня населення тощо. З'ясовано, що рівень розвитку сфери освіти впливає на майбутній розвиток держави загалом. Водночас, державний освітній потенціал виступає гарантією безпеки держави. Наведено трактування сутності поняття «державна політика в галузі освіти» різними науковцями. Визначено, що під державною політикою в галузі освіти варто розуміти комплекс цілей та завдань, які практично виконуються державою та органами публічного управління в даній галузі, а також сукупність інструментів, які при цьому використовуються.

Наведено головні функції та особливості державної політики у сфері освіти. Проаналізовано вплив повномасштабного вторгнення російської федерації на сферу освіти, яка в результаті воєнних дій натрапила на значні переешкоди, які необхідно подолати з метою збереження освітнього потенціалу і посилити її вплив на соціально-економічний розвиток держави в цілому. Встановлено, що не зважаючи на те, що сучасна війна, яка точиться в Україні, руйнує соціально-економічний розвиток як на регіональному рівні, так і на загальнодержавному рівні, водночас вона відкриває значні перспективи для будь-якої галузі національної економіки, зокрема сфери освіти. Обґрунтовано необхідність використання сучасних технологій в освітньому процесі задля забезпечення ефективного майбутнього розвитку галузі освіти. Це дасть можливість якомога більше залучати та якомога краще мотивувати людей до досягнення власної освітньої мети. Визначено на сьогоднішній день для того, щоб оптимізувати освітній процес слід спростити його організацію в усіх освітніх закладах та підвищити дієвість самостійної роботи здобувачів шляхом використання сучасних освітніх технологій.

Ключові слова: освітня політика, державна політика, державна політика в галузі освіти, державний освітній потенціал, сучасні освітні технології, війна.

Постановка проблеми. З початку незалежності нашої держави і до сьогоднішнього дня було здійснено чималу кількість необхідних реформ в сфері освіти, покликаних зберегти у ній не лише передові минулі звичаї, але й досягнути відповідність сучасним суспільним відносинам та накопичити інноваційний запас з метою майбутнього розвитку. Проте, повномасштабне вторгнення росії на територію України внесло істотні корективи в даний процес. Не зважаючи на те, що сучасна війна, яка точиться в Україні, руйнує соціально-економічний розвиток як на регіональному рівні, так і на загальнодержавному рівні, водночас вона відкриває значні перспективи для будь-якої галузі національної економіки, зокрема сфери освіти. Тому дана проблематика набуває виняткової актуальності в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні аспекти державної освітньої політики України в сучасних умовах були досліджені різними вітчизняними науковцями, серед яких І. Байда, Р. Валєєв, Л. Грень, О. Грибко, Т. Губанова, С. Захарін, В. Ковбасюк, Є. Красняков, Н. Мятенко, Ю. Сурмін, Я. Тицька, А. Шевчук, І. Шевчук, Н. Шульга та інші.

Метою статті є визначення стану державної освітньої політики України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання актуальних проблем в розвитку сфери освіти є найважливішим стратегічним завданням державної політики. Загальновідомо, що рівень розвитку сфери освіти впливає на майбутній розвиток держави загалом. В той же час, державний освітній потенціал виступає гарантією безпеки держави.

Із початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави сфера освіти натрапила на значні перешкоди, які необхідно подолати з метою збереження освітнього потенціалу і посилити її вплив на соціально-економічний розвиток держави в цілому.

Звернімося до законодавства. Так, у ч. 2 ст. 43 Конституції України зазначено, що держава реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Ст. 53 Конституції України закріплює право кожного на освіту. Держава за нормами згаданої статті забезпечує:

- доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах;

- розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання;

- надання державних стипендій та пільг учням і студентам [7].

Освіта завжди була і є важливою галуззю суспільного життя, необхідною умовою подальшого прогресу та розвитку. Законом України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII визначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування ціннісних орієнтацій і компетентностей, необхідних для успішної самореалізації, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору з метою забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [11].

Сам термін “державна політика у сфері освіти”, або, на нашу думку більш ємне словосполучення – “державна освітня політика” вживається із 60-х рр. ХХ ст., коли роль освіти на державному рівні почали розглядати як важливий чинник економічного розвитку і соціального прогресу; як сферу, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні [8, с. 11].

Державну освітню політику формально можна розуміти як дії, вжиті органами державного управління щодо освітньої практики, а також те, як держава бачить стратегічно розвиток та надання освіти. Слід визнати, що деякі пропагують ширше розуміння освітньої політики – тобто, визнаючи той факт, що приватні актори або інші установи, такі як міжнародні та неурядові організації, можуть провадити освітню політику. Реалізація державної освітньої політики – це цілеспрямова-

ний і різноспрямований процес змін для втілення в життя конкретної політики, який може впливати на систему освіти на кількох рівнях. Реалізація є цілеспрямованою тією мірою, якою процес має змінити освіту відповідно до певних політичних цілей. Вона багатоспрямована, оскільки її можуть змінювати суб’єкти в різних точках системи освіти. Це залежить від факторів впливу процесу в тому, що інституції, суспільство та глобальний контекст впливають на систему освіти, а також способи формування та реалізації політики в освітній галузі [3, с. 76].

В наукових джерелах немає єдиного підходу до трактування сутності поняття «державна політика в галузі освіти», див. табл. 1.

Зважаючи на вище наведене, можна навести авторське бачення даного поняття. Так, на нашу думку, під державною політикою в галузі освіти варто розуміти комплекс цілей та завдань, які практично виконуються державою та органами публічного управління в даній галузі, а також сукупність інструментів, які при цьому використовуються. Держава може впливати та галузь освіти за допомогою різноманітних інструментів, зокрема політико-правових та адміністративно-економічних. При цьому вона вважається «суб’єктом освітньої політики». Освітня політика виступає складовим елементом державної політики та головним засобом забезпечення основоположних прав та свобод людини, посилення соціально-економічного та науково-технічного суспільного розвитку, а також покращення культурно-просвітницького рівня населення тощо.

Державна політика у сфері вищої освіти має певні особливості. Наприклад, Т. Губанова виокремлює такі особливості державної політики у сфері освіти:

- державна політика у сфері освіти є одним із напрямів загальної політики держави;

- аспекти реалізації державної політики у сфері освіти закріплені нормативно;

- державна політика у сфері освіти спрямована на реалізацію завдань у спеціально визначеній сфері;

- державна політика у сфері освіти ґрунтується на спеціальних принципах, які визначені в законодавстві;

- державна політика у сфері освіти визначається законодавчою владою, а реалізується виконавчою владою [4, с. 148].

Надійна, узгоджена політика та перспективні плани є основою для побудови стійких систем освіти, досягнення цілей розвитку освіти та ефек-

Концепт сутності «державна політика в галузі освіти»

№ з/п	Автор	Визначення
1	Р. Валеєв	«цілеспрямована діяльність державних органів щодо забезпечення права кожного на освіту, що досягається завдяки забезпеченню функціонування та розвитку освітньої системи»
2	В. Ковбасюк, Ю. Сурмін	«система напрямів діяльності держави на шляху розв'язання найбільш важливих проблем і вирішення завдань, що постають перед системою освіти»
3	Є. Красняков	«складова частина (підсистема) загальнодержавної політики, що включає сукупність певної системи цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного та впроваджувального супроводу стратегій розвитку системи освіти. Державна політика в галузі освіти і державне управління освітою взаємопов'язані»
4	Я. Тицька	«передбачена законодавством сукупність дій органів державної влади щодо формування й реалізації стратегічних завдань сфери освіти, удосконалення та розвитку системи освіти з метою задоволення потреб людини й суспільства»
5	Н. Шульга	«за допомогою складових державної освітньої політики (створення належної інституційно-правової бази, забезпечення відповідного фінансування освітньої галузі, ефективної організації та управління освітою, високого рівня кадрового забезпечення освітнього процесу; зміцнення зв'язку між освітою та наукою тощо) держава коригує і спрямовує розвиток освітньої сфери, формує її зміст, структуру, визначає стратегічні напрями, забезпечує рівний доступ до якісної освіти, сприяє зростанню людського капіталу, прогнозує потребу кадрів для економіки, створює умови для розвитку духовних потреб суспільства тощо»

Джерело: складено на основі [2; 6; 8; 12; 14]

тивного внеску в навчання протягом усього життя. Основними функціями державної освітньої політики України, виконання яких забезпечить її ефективне впровадження є:

- формування нормативно-правової бази галузі освіти;
- концептуальні та програмні розробки прогностичного розвитку системи освіти;
- формування науково обґрунтованого соціально-економічного замовлення на якісну освіту для різних категорій громадян, звертаючи увагу на освіту протягом життя;
- забезпечення експертизи та контролю якості освіти на всіх рівнях;
- організація наукового, науково-методичного та практичного супроводу стратегій розвитку освіти [3, с. 77].

Забезпечення якості освіти в умовах воєнного стану другий рік поспіль є найвагомішою міжнародною подією. Наша країна презентувала себе, де попри всі страшні виклики, людські трагедії, військові дії, ракетні обстріли та бомбардування, освіта не тільки існує, а й розвивається та прагне покращуватися. На жаль, російські злочинці обстрілюють міста і села, гинуть громадяни України, знищуються заклади освіти. Захищаючи українську державу, ми дбаємо про цінності, утверджуємо ідентичність, чимала від-

повідальність за зміцнення основ української державності – на плечах армії освітян, які незалежно від трагічних обставин продовжують виховувати майбутні покоління. Тому дотримання законодавства про державну мову в умовах страшної війни, яка триває проти нашої нації, – одне із ключових завдань. Через війну Україна втратила певний комфорт життя та щоденну стабільність, і компенсувати ми це можемо завдяки освіті. Зараз відкрилося вікно можливостей для української освіти завдяки низці міжнародних партнерів, які готові долучатися, ділитися експертизою, найсвіжішими дослідженнями, навчати та фінансувати українську освіту. Тому якісна освіта є ключовим демографічним чинником: це фундамент для побудови людського капіталу країни; це єдиний інструмент у руках держави, який сприяє демографічному зростанню. Люди приймають рішення про народження більшої кількості дітей не через разову допомогу, а виходячи з того, чи є доступна і якісна мережа садочків та закладів освіти [5, с. 522].

Від 24 лютого 2022 року і дотепер в нашій країні діє воєнний стан, того ж дня Міністерство освіти і науки України оприлюднило «Роз'яснення МОН щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану» [10], в якому закликала громадян зберігати спокій і розсудливість, а заклади освіти забезпечити: «надання освітніх

послуг у встановлених обсягах, відповідно до визначених освітніх програм і планів, а також здатності швидкого відновлення освітнього процесу». Наступного дня оголошено пропозицію щодо припинення освітньої діяльності на 2 тижні. Надалі органи законодавчої влади розширили гарантії для здобувачів і співробітників закладів освіти, наукових установ в умовах воєнного стану щодо організації освітнього процесу в найбільш безпечній для його учасників формі, збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, а також забезпечення місцем проживання та харчуванням [1, с. 203-204].

В останні роки відбувається оптимізація мережі закладів вищої освіти України. При чому, значне скорочення кількості ЗВО почалося з 2014/2015 н.р., що в основному пов'язано із демографічними чинниками та зменшенням кількості вступників до показника 2000/2001 н.р. Попри і так складну ситуацію у вищій освіті України, сьогодні низка ЗВО потерпають від нищівного впливу війни. Абсолютна більшість університетів зіткнулись з територіальною «розпорошеністю» студентів і персоналу і перейшли на дистанційну або змішану форму навчання. У найбільш критичному стані опинились ЗВО, розташовані в зонах активних бойових дій. Студенти та співробітники вимушені були виїхати за межі регіону. В наслідок інтенсивних обстрілів і бомбардувань інфраструктура цих ЗВО зазнала різного рівня пошкоджень і руйнувань. Перманентно скорочується обсяг державного замовлення на підготовку фахівців. В умовах воєнного стану слід очікувати ще більшого його скорочення, що буде мати особливо негативні наслідки для регіональних ЗВО, які не можуть розраховувати на значний приплив абітурієнтів, які навчатимуться за власні кошти, через низький рівень доходів населення, а також через активні бойові дії. Усе це створює умови для відтоку студентів до потужних обласних і столичних освітніх центрів, а також до ЗВО у більш безпечних містах в центральних і західних регіонах України [13, с. 7-8].

Державна політика у сфері освіти в умовах війни передбачає запровадження різноманітних актуальних освітніх програм, альтернативних технологій навчання та авторських методик викладання у поєднанні з інноваційними концепціями формування професійних знань та навичок здобувачів. Академічна свобода закладу освіти реалізується через механізм елективних курсів, практичної підготовки спеціаліста та програм

самоосвіти, що передбачають можливість формування індивідуальної системи навчання. Проте попри виснажений емоційний і психологічний стан суспільства, фінансові труднощі, окупацію, вимушений переїзд за кордон освітній процес не зупиняється і заклади освіти продовжують надавати доступ до якісної освіти для всіх (незалежно від місця перебування), до кращих освітніх ресурсів і технологій, розвивати комунікативні та професійні компетентності здобувачів, сприяти соціальній стабільності та відновленню потенціалу України. Навіть більше, заклади освіти намагаються надати психологічну підтримку здобувачам і науково-педагогічним працівникам [1, с. 204].

Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій вже було окреслено низку актуальних проблем у сфері освіти і науки, що виникли у зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні, на розв'язання яких МОН України запропоновано певні рішення. Зокрема вони стосуються:

- 1) аудиту інфраструктури втрат;
- 2) розроблення плану відновлення освітньої інфраструктури;
- 3) вступної кампанії;
- 4) формування державного замовлення на підготовку кадрів;
- 5) аудиту переміщених закладів вищої освіти;
- 6) коригування оплати навчання для студентів контрактної форми навчання;
- 7) внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо продовження термінів діяльності тимчасового складу НАЗЯВО;
- 8) вивчення питання щодо створення корпоративних закладів вищої освіти та запуску відповідних пілотних проектів;
- 9) вступ іноземців до закладів вищої освіти протягом року;
- 10) створення умов для повернення в Україну здобувачів вищої освіти, які виїхали за кордон у зв'язку з воєнною агресією з боку РФ;
- 11) ліцензійних умов [9].

Задля забезпечення ефективного майбутнього розвитку галузі освіти необхідно зосередитися на використанні сучасних технологій в освітньому процесі. Це дасть можливість якомога більше залучати та якомога краще мотивувати людей до досягнення власної освітньої мети. Водночас освітні заклади повинні постійно моніторити зовнішні умови та технологічні зміни і відповідно до них готувати здобувачів до сучасних глобалізаційних та воєнних умов. Тому, на нашу думку, освітні заклади на сьогоднішній

день повинні розвивати власну інноваційність та креативність.

Висновки. Таким чином, війна значно впливає на усіх сфери суспільної життєдіяльності, зокрема на сферу освіти. Результат цього впливу можна побачити тільки по закінченні російсько-української війни. На сьогоднішній день для того, щоб оптимізувати освітній процес слід спростити

його організацію в усіх освітніх закладах та підвищити дієвість самостійної роботи здобувачів шляхом використання сучасних освітніх технологій. Іншими словами, на даний час в Україні необхідно сформувані новітній та інноваційний освітній простір, що допоможе кожній людині отримати відповідну освіту незважаючи на їхні можливості і обставини.

Список літератури:

1. Байда І., Мятенко Н. Стан української системи вищої освіти в умовах війни. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. 2023. № 14. С. 202-204.
2. Валєєв Р. Г. Освітнє право України : навч. посіб. Луганськ, 2011. 287 с.
3. Грень Л., Грибко О. Державна політика у сфері освіти: шляхи реалізації. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2022. № 4. С. 75-88.
4. Губанова Т. О. Державна політика у сфері вищої освіти: нормативно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 144-149.
5. Захарін С.В. Освіта під час воєнного стану: виклики та сучасний стан. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 6 (12). С. 521-530.
6. Ковбасюк В., Сурмін Ю. Державна політика : підручник. нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К.: НАДУ, 2014. 448 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Красняков Є. Державна політика в галузі освіти в Україні: теоретико-історичний аспект: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Київ, 2012. 21 с.
9. Матеріали до засідання Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2022/05/13/Inform.MON.shchodo.pyt.vynesen.na.zasid.Kom.VRU.z.pytan.osvity.pdf>
10. Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти: Закон України № 2157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-20#Text>.
11. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
12. Тицька Я. Державна політика у сфері освіти: правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). С. 55-60.
13. Шевчук І.Б., Шевчук А.В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 39. С. 1-11.
14. Шульга Н. Державна освітня політика як інструмент соціально-економічного розвитку України: автореф. докт. наук держ. управ.: 25.00.02. Київ, 2018. 36 с.

Dobrianska N.V. STATE EDUCATION POLICY OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

The article defines the state of the state educational policy of Ukraine, which acts as a constituent element of the state policy and the main means of ensuring fundamental human rights and freedoms, strengthening socio-economic and scientific-technical social development, as well as improving the cultural and educational level of the population, etc. It was found that the level of development of the education sphere affects the future development of the state in general. At the same time, the state educational potential acts as a guarantee of the state's security. The interpretation of the essence of the concept of "state policy in the field of education" by various scientists is given. It was determined that state policy in the field of education should be understood as a set of goals and objectives that are practically fulfilled by the state and public administration bodies in this field, as well as a set of tools that are used in this regard.

The main functions and features of state policy in the field of education are given. The influence of the full-scale invasion of the Russian Federation on the sphere of education, which as a result of military operations encountered significant obstacles that must be overcome in order to preserve the educational potential and strengthen its influence on the socio-economic development of the state as a whole, is analyzed. It has been established that despite the fact that the modern war in Ukraine destroys socio-economic development both at the regional level and at the national level, at the same time it opens up significant prospects for any branch of the national economy, in particular the field of education. The necessity of using modern technologies in the

educational process in order to ensure effective future development of the field of education is substantiated. This will make it possible to attract and motivate people as much as possible to achieve their own educational goals. It has been determined to date that in order to optimize the educational process, it is necessary to simplify its organization in all educational institutions and increase the effectiveness of the independent work of applicants through the use of modern educational technologies.

Key words: *educational policy, state policy, state policy in the field of education, state educational potential, modern educational technologies, war.*